

„עד קרבן“ במבט ההלכה / איתמר ורהפטיג

מבוא

אוצר החכמה

הנפגע מעבירה פלילית הפך להיות בזמן האחרון נושא מחקר מנקודות מבט שונות. המשטרה נתקלת בבעיה, כיצד להתייחס לאותו „קרבן“, ליצור עמו קשר לפני המשפט ובמהלכו. תיאור הבעיה והמחקר בעניינה מצורף במסמך שהגישה לנו המשטרה. המשטרה, בשיתוף גורמים נוספים, הכינה תכנית מחקר בנושא, וחלק ממנה מובא בשולי העמוד*. המשטרה ביקשה מ„צמת“ להכין חוות דעת הלכתית בנושא.

* הרקע — חשיבות הנושא:

1234567

1. מקובל, שמערכת אכיפת החוק ועשיית הצדק מתמקדת בעבריינין, בה בשעה ש„קרבנות“ פגיעה ועדים לא זכו לתשומת לב מספקת.

אוצר החכמה

2. התפתחות תורת ה„קרבן“ בשנים האחרונות עוררה התעניינות של העוסקים באכיפת החוק, בעשיית הצדק ובמתן שירותי רווחה. לצורך ההתמקדות באוכלוסיות חשובות אלה, כחלק בלתי-נפרד של עבודתן.

אוצר החכמה

3. הכרת החברה באחריות לביטחונם ולבטיחותם של האזרחים בכלל ושל נפגעי העבריינות בפרט החלה בחקיקה של פיצוי נפגעי תאונות דרכים ובבדיקת הדרכים והאפשרויות לפיצויים של נפגעי עבירות נגד הגוף — מגמה המופעלת בכמה ממדינות הרווחה.

4. העובדה, שחלק נכבד של העבירות הפליליות אינו מגיע כלל לידיעת המערכת, מגביל את אפשרויות אכיפת החוק, ופוגע עוד יותר באיכות החיים.

השגת דיווח מלא יותר עדיין אינה ערובה ליותר גילויים ולעשיית הצדק. המערכת מצפה מן האזרח בין שהוא „קרבן“ או עד, שימלא את חובותיו בסיוע במתן עדות, בזיהוי העבריינין, ולהשגת ראיות קבילות.

מאידך האזרח מצפה לסיוע המערכת בכיוונים שונים. כ„קרבן“ לא אחת הוא נזקק לסיוע בתחומים הרגשיים, החומריים והחברתיים — שיקום נפשי פיסי וחברתי בשל חוויות קשות שהתנסה בהן. כמוסר עדות הוא נזקק לידיעת הליכי המערכת הפלילית ולתנאים הולמים שיוכל למלא בהם את המוטל עליו. הכוונה לטיפול ענייני, קורקטי ואדיב של המשטרה, של בתי-המשפט ושל שירותי הרווחה.

הנמקה

ההכרה בחשיבות הסיוע לאוכלוסיות עדים / „קרבנות“ הביאה את המשטרה, את משרד המשפטים ואת משרד העבודה והרווחה, ליוזם בדיקה מקפת של הצרכים המיוחדים של אוכלוסיות אלה. אגב התייחסות למכלול הגורמים המעורבים בתהליכי מערכות של אכיפת החוק ועשיית הצדק, ובכללן שירותי הרווחה.

העברייין

הבעיה העיקרית של ”עד קרבן” היא השתמטותו מלהתלונן על העבירה ומלהעיד נגד העברייין. משום כך עיקר דיוננו יוקדש לבירור חובתו של אותו ”עד קרבן” לסייע למערכת המשפטית; ולבסוף נדון בשאלה, אם וכיצד אפשר לעזור לו ולעודדו במהלך השיפוט הפלילי.

כדי לעמוד על שאלת חובתו, עלינו להקדים מלים מספר על מבנה המשפט הפלילי בכלל במבט ההלכה.

א. מבנה המשפט הפלילי — כללי

המקובל כיום

מקובל כיום, כי בתהליך השיפוט הפלילי יש שלושה צדדים. המדינה מגישה תביעה נגד החשוד, ושני צדדים אלו עומדים לפני בית המשפט, וכמו במשפט האזרחי בית המשפט נדרש להכריע ביניהם. אמנם יש שוני-מה בדיני הראיות בין המשפט האזרחי לבין המשפט הפלילי, בעיקרו של דבר לטובת החשוד, כאשר השופט צריך להשתכנע מעל לספק סביר באשמת החשוד כדי להרשיעו, ואם לא ישתכנע — יצא זכאי.

במבנה זה ”קרבן” העבירה, אם ישנו, אינו תופס מקום. הצד השני למשפט, הנפגע, אינו ה”קרבן”, אלא המדינה, אם כי בעבירות מסוימות יש גם ל”קרבן” אפשרות להגיש קובלנה פלילית פרטית נגד העברייין (ראה חק סדר הדין הפלילי [נוסח משולב] תשמ”ב—1982, סימן ב’).

החשוד ממנה לעצמו — או שביהמ”ש ממנה לו, אם הוא חסר אמצעים — עו”ד שמהפך בזכותו, וממולו ניצב התובע הכללי המהפך בחובתו. הראיות והעדים מובאים ע”י הצדדים — כשכמעט כולם כשרים ונשמעים — והשופט מתרשם ומכריע ביניהם, כאמור.

מבנה זה נעוץ באופי המשטר בכלל, והמשפט בפרט, כאשר יש הפרדה בין הרשות השופטת לרשות המבצעת. המדינה, באמצעות הזרוע המבצעת שלה — המשטרה או גם התביעה הכללית — מאשימה את החשוד לפני הרשות השופטת ע”פ חוקי הרשות המחקקת.

מידע מקיף זה יתרום להשלמת הצרכים החסרים על ידי שיפור המערכות הקיימות, ע”י שינויי תחיקה, מתן שירותים נוספים באמצעות מערכות משלימות, התנדבותיות ואחרות, הסברה לאזרחים וכדומה.

מטרות המחקר

1. הכרת התהליכים של מערכות אכיפת החוק ועשיית הצדק, מנקודת ראותם של ”קרבנות”/עדים, פעולות, תנאים, שביעות רצון, צרכים והצעות.
2. הכרת אותם התהליכים, מנקודת ראות הגורמים המטפלים: משטרת ישראל, (חוקרים ותובעים) משרד המשפטים (התביעה), השופטים, מזכירי בית המשפט ועורכי דין. שירותי רווחה (עובדים סוציאליים); שירותי בריאות (קופות חולים, חדרי מיון, גופים כגון: ערן, שיל) ברמה המקומית והממלכתית וכן אנשי ביטוח (שמאים וכד’).

גישת ההלכה

1. קושי מקדמי

אחרת היא התמונה הכללית בהלכה, אולם תחילה יש להעיר, כי קשה לעמוד על גישת ההלכה בנושא זה של המשפט הפלילי מכמה טעמים. מבנה השלטון על הסתעפויותיו אינו חתוך בצורה פסוקה. אם כי מערכת המשפט מאורגנת יותר במקורות ההלכה, אין לנו כמעט תקדימים ידועים של עם חפשי בארצו, ולו מערכת שפיטה מסודרת. גם אם נמצא עדויות היסטוריות, עוד מזמן התנ"ך, השאלה היא, אם ועד כמה כל תיאור מצב או מקרה מתייב להלכה. גם מקורות ההלכה אינם מרובים, ובעיקר עלינו להסתמך על הרמב"ם, שהקיף את כל מקצועות התורה, ובכלל זה הלכות שהיו בזמנו בבחינת „הלכתא למשיחא“.

אולם הקושי העיקרי לקבלת תמונה ברורה על המשפט הפלילי נובע מכך, שבנוסף על דיני העונשין והראיות מעיקר הדין יש סמכות בדינינו לנהל משפט פלילי „שלא מן הדין“, לא כדי לעקור דין תורה, אלא כדי לעשות סייג לתורה. יש גוקשות מסוימת לפי הדין, הן באשר רשימת העבירות והן באשר לדיני הראיות, וההלכה מאפשרת לבי"ד לחרוג מכל אלו כדי להילחם בפשע בכל מצב ובכל זמן. וגם מבחינת השופט, הרי ללא מקדש וללא חכמים סמוכים איש מפי איש עד משה, נחלש השיפוט הרגיל, ומשום כך יש חשיבות במתן סמכות שיפוט בזמן שאין מקדש ואין בי"ד סמוך, ובייחוד משגלה העם מארצו.

להלן נעמוד בקצרה על מקורות סמכות חריגה זו והיקפה. אך כבר כאן נציין, כי רב הסתום בה. ובכלל קשה הוא להציג עקרונות קבועים בתיאור משפט שחורג מן הסדר הרגיל. עם זאת נתעכב בעיקר על תיאור המשפט שמן הדין, אך לא נתעלם גם מן החורג, שכן דווקא בימינו, אם יש למשפט הפלילי המקובל תוקף בעניני ההלכה, הרי הוא נובע מאותה סמכות חורגת, כמבואר עוד להלן.

על סמכות שיפוט המלך ויחסו לסדר הדין הרגיל נעיר בקצרה להלן (הערה 3).

2. מבנה כללי

הציבור חייב למנות שופטים ושוטרים בכל עיר ועיר. בראש המערכת השיפוטית עומדת הסנהדרין הגדולה — בית-דין הגדול שבמקדש, המורכב משבעים ואחד חכמים סמוכים. לסנהדרין יש גם פונקציות ביצועיות ותחקיקתיות מעבר לפונקציה השיפוטית, ולא כאן המקום לעמוד על כך. המשטרה היא זרוע של ביה"ד ופועלת מכוחו.

ספק הוא, אם קיים בכלל מוסד כתביעה כללית. החשוד בעבירה מובא בידי המשטרה לבית-דין. אין כאן שלושה צדדים, אלא רק שניים — הציבור, המדינה, באמצעות ביה"ד, נגד החשוד. העדים באים מיזמתם או שהם מוזמנים מטעם ביה"ד, ואינם „שייכים“ להגנה או לתביעה. לא כל העדים כשרים, וביה"ד אינו רשאי להרשיע חשוד ע"פ עדים פסולים כגון קרובים.

מכאן נובעים כמה הבדלים לעומת המתואר לעיל בימינו. ביה"ד כמייצג הציבור אינו עומד כצד ג', פאסיבי, שצריך רק להכריע בין שניים, אלא הוא אקטיבי יותר, כאשר הוא

ביזמתו בעזרת שוטריה, מביא את החשוד לדין, מתאמץ לירד לחקר האמת, הופך באשמה לצדדיה השונים, לזכותו ולחובתו של החשוד, כמבואר עוד להלן.

העבירה היא לא רק עניין שבין החשוד לשופטיו, אלא כל הציבור כולו יש לו עניין להביאו לדין. ולהלן נעמוד על חובתו של הציבור בכלל ושל העדים בפרט בעניין זה. בתחום תיאור זה נדון בשאלה, אם יש תפקיד או מעמד כלשהו ל„קרבן“ העבירה בהליך השיפוט, אם כאחד מן הצבור, מקום שיש לכל אזרח תפקיד בניהול, אם כעד, עד כמה שעד חייב להעיד, ובתנאי שאינו פסול לעדות, ואם במעמד מיוחד של „קרבן“ או קרובו שנפגע.

אמנם יש לזכור, כי בעולם ההלכה אין מדובר דווקא בעבירה כלפי אדם אחר, אלא גם בעבירה כלפי שמיא, שבה אין „קרבן“, כגון בחילול שבת¹, ואם כן עקרונית אין השפוט הפלילי תלוי כלל במציאותו של „קרבן“². ועם זאת יש חומרה יתרה בעבירות חברתיות, כגון רצח, כמו שאומר הרמב"ם בהל' רוצח ושמירת נפש פ"ד ה"ט: „אע"פ שיש עוונות חמורין משפיכות דמים, אין בהם השחתת יישובו של עולם כשפיכות דמים. אפילו עבודה זרה, ואין צריך לומר עריות או חילול שבת, אינן כשפיכות דמים, שאלו עוונות הן מעבירות שבין אדם למקום, אבל שפיכות דמים מעבירות שבינו לבין חבריו. וכל מי שיש בידו עוון זה הרי הוא רשע גמור, ואין כל המצוות שעשה שקולים כנגד עוון זה...“.

להלן נעמוד על תוצאותיה של חומרה זו. עכ"פ עדיין מדובר בעבירת רצח, וכאן אנו מגיעים לקושי שהוצג לעיל. רשימת העבירות והעונשין בתחום החברתי-הפלילי דלה היא ביותר. עבירות נגד הרכוש נבחנות בעיקר בעניינים אזרחיים, ורק בגנב מצינו קנס של כפל. גזלנים ופורצים למיניהם אינם נענשים לפי דין תורה צרוף. אף בעבירה כנגד גוף — חוץ מרוצח — התוקף משלם בדרך כלל דמי נזק ותו לא. אף האנס נענש רק בנסיבות מסוימות. הפרעה לסדר הציבורי בכלל אינה כתובה בתורה.

גם בדיני הראיות יש קושי, כאשר, למשל, אף רוצח לא יורשע אלא בעדות שני עדים כשרים שראו את המעשה כאחד, והתרו בו עובר לביצוע, והוא קיבל עליו את העונש מראש. וכך אם כי רשימת העונשים חמורה היא וכוללת מוות, מלקות וקנס, לפי חומרת החטא; הרי למעשה כמעט שלא בוצע פס"ד מוות, כאמור במשנה, סוף פרק ראשון במסכת מכות, והובא ברמב"ם הל' סנהדרין פי"ד ה"י: „צריכין בית דין להתישב בדיני נפשות ולהמתין ולא יאיצו, וכל בית דין שהרגו נפש בשבע שנים הרי אלו חבלנין“.

לא ברור לי ההסבר למצב זה³. אולי נתכוונה התורה לחברה אידיאלית שהפשע הפלילי

1 אמנם הגמרא בסנהדרין עד, א אומרת, כי כניגוד לעבירה חברתית שיש בה „פגם הדיוט“, הרי בעבירה שבין אדם למקום יש „פגם גבוה“, עכ"פ אין כאן „קרבן עבירה“ במובן המקובל.

2 אמנם המשפט הפלילי כיום עוסק בעיקר בעבירות נגד בני-אדם, אך יש גם עבירות ללא „קרבן“ אחר, כעבירות סמים.

3 יש אומרים כי במקביל למשפט בית-הדין יש סמכות שיפוט גם למלך, והוא משלים את החסר בסדר הדין הרגיל. וכך עולה לכאורה מדרשות הר"ן, דרוש י"א. והרחיב חקר בזה הרב ר' מרגליות במאמרו בתי המשפט בארץ ישראל, שנדפס בספרו „טל תחיה“, ופורסם שנית בקובץ „המשפט העברי ומדינת ישראל“ שבעריכת ד"ר י' בוק, הוצאת מוסד הרב קוק; ירושלים.

בה מועט, והתחום האזרחי בעיקרו מספיק כדי לקיים חברה בריאה, אלא ש"ירדו" הדורות והוצרכו למשפט פלילי "שלא מן הדין". ושם במתכוון הניחה התורה מקום לחכמים להתגדר בו ולהתקין תקנות והסדרים למיניהם בתחום הפלילי לפי צורכי כל דור וכל מקום, ועל כל פנים עלינו ליחד מספר מלים לתיאור סמכות חריגה זו.

3. הסמכות לחרוג מדין תורה בתחום הפלילי

המקור התלמודי⁴ לסמכות זו מצוי במסכת סנהדרין מו, א. וכך נאמר שם: "תניא, רבי אליעזר בן יעקב אומר: שמעתי שבית דין מכין ועונשין שלא מן התורה, ולא לעבור על דברי תורה, אלא כדי לעשות סייג לתורה. ומעשה באחד שרכב על סוס בשבת בימי יונים והלקוהו, לא מפני שראוי לכך, אלא שהשעה צריכה לכך. שוב מעשה באדם אחד, שהטיח את אשתו תחת התאנה (בפרהסיא); הביאוהו לבית דין והלקוהו, לא מפני שראוי לכך, אלא שהשעה צריכה לכך"⁵.

וכן פסק הרמב"ם בהל' סנהדרין פכ"ד ה"ד, והזכיר עוד סמכות ביה"ד "בכל מקום ובכל זמן, להלקות אדם ששמועתו רעה...". להפקיר ממון, לנדות ולהחרים להעניש עונשי גוף ומאסר לפי צורך השעה, "ובכל יהיו מעשיו לשם שמים, ואל יהיה כבוד הבריות קל בעיניו" (שם, יט).

במקום אחר עומד הרמב"ם על הסמכות להעניש הורג נפש שלא נידון למות כסתם רוצח, היינו מי שגורם למות חבירו, כשוכר אדם להרוג ועוד, וז"ל: "כל אלו הרצחנין וכיוצא"ב שאינן מחוייבין מיתת בי"ד, ואם רצה מלך ישראל להרגם בדין המלכות ותקנת העולם הרשות בידו, וכן אם ראו בי"ד להרגם בהוראת שעה, אם היתה השעה צריכה לכך, יש להם רשות כפי מה שיראו" (הל' רוצח פ"ב ה"ד), ובהמשך שם נזכרת סמכותם להכותם ולאסרם, אף כשאין השעה צריכה להרגם.

עד כאן עמדנו על חריגה מדיני העונשין והעבירות. אך יש סמכות לחרוג גם מדיני הראיות וסדרי הדין, כמובא במשנה שם (סנהדרין מה, ב), והובא ברמב"ם בהל' סנהדרין שם, "ולא בעדות ברורה...". וכן נאמר ביחס למלך, בסוף פ"ג מהל' מלכים: "כל הורג נפשות שלא בראיה ברורה, או בלא התראה, אפילו בעד אחד, או שונא שהרג בשגגה, יש למלך רשות להרגו ולתקן העולם כפי מה שהשעה צריכה... להטיל אימה ולשבר יד רשעי עולם"⁶.

תשכ"ט. אולם הרב רי"א הרצוג, במאמרו "דין המלך ודין התורה", תלפיות, כרך ז, עמ' 4, 15 אינו מסכים לפרשנות זו על כוח המלך ומצמצם אותה לעניינים פליליים חמורים, בעיקר רצח. נושא זה עודנו דורש עיון, ואין כאן מקומו.

4 אין מענייננו כאן לדון בשאלה, מניין למדו חז"ל את דבר קיומה של סמכות זו.

5 איסור רכיבה בשבת אינו איסור תורה. ונראה, שבזמן שהתגברה ההשפעה היוונית בתקופת בית שני היה צריך להרתיע את העם מהיכנעות טוטלית להשפעתם או אף גזירותיהם של היוונים. גם בסיפור השני לא עבר אותו אדם על איסור חקוק, אלא פרץ גדרי הצניעות.

6 מדברי הרמב"ם עולה, כי בניגוד למקובל היום, שיש חלוקה חדה בין אשם לזכאי, ואם לא השתכנע ביהמ"ש מעל לספק סביר באשמתו של החשוד ברצח, למשל, יצא הלה זכאי, הרי בדיננו יש מצבי ביניים, כאשר אמנם אותו חשוד לא ייענש במיתת בי"ד (ראה ריש פ"כ מהל' סנהדרין פ"ב ה"ד).

בראשונים יש תשובות רבות הלכה למעשה בענינים אלו. הרשב"א דן במקום אחד על סמכות ביה"ד לסמוך על עדות קרובים. והשיב, כי „מי שעומד על תקוני מדינה, אינו דן על הדינים הכתובים בתורה ממש, אלא לפי מה שהוא צריך לעשות כפי השעה ברשיון הממשלה, שאם לא כן — אף הם לא יקנסו בגוף ולא בממון לפי שאין דיני קנסות בבבל (שאינם סמוכים)... וכן לא ילקה ולא ייענש על פי עצמו, לפי שאין אדם משים עצמו רשע מן הדין, ואפילו יש עדים כשרים לא ילקה אלא אם כן התרו בו, אלא שבכל אלו הדברים אינם אלא בב"ד הנוהגין ע"פ התורה...".⁷

מכאן שעקרונית רשימת העבירות והעונשין ודיני הראיות המקובלים היום במדינה יכולים לקבל תוקף הלכתי. השאלה היא, מיהו המוסמך לתקן הסדרים כאלו. הרא"ש⁸ מדבר על „גדול הדור“, אך הוא מוסיף גם „טובי העיר שהמחוסר רבים עליהם“. הרמב"ם אינו מזכיר דווקא ביה"ד הגדול, ולמעשה נהגו קהילות ישראל במקומות הרבה לנצל סמכות זו בפלילים, כאשר הממשלה אישרה, ועכ"פ לא מנעה מהם.

לא כאן המקום לדון בסמכותה של הכנסת כיום בעיני חכמי ההלכה, אולם יש לציין, כי למעשה אין סמכות אחרת בתחום הפלילי, ולא תתואר כיום חברה שאין בה שיפוט פלילי. אמנם יש כאן נקודה נוספת. ההלכה מדברת על „הוראת שעה“, ודווקא למלך, מסתבר, שיש סמכות יתרה מבחינה זו, כפי שעולה מניסוחו של הרמב"ם בפ"ב מהל' רוצח שנ"ל, שכן אינו כפוף לצורכי השעה. כיום מדובר על חוקי כנסת קבועים. אך מנקודת מבט ההלכה יש לראותם כקבועים בינתיים, שכן הכנסת משנה חוקיה לפי צורכי השעה, ואין חותם הנצח טבוע עליהם.⁹

מכאן נחזור לענייננו. נדון בשאלת „עד קרבן“ במישור הדין הרגיל אגב התייחסות למצב של היום, שיש בו חריגה מסדר הדין, כאמור, ונבחון, אם יש לכך השפעה גם על שאלת „עד קרבן“.

ב. שיפוט העבריינים — תפקיד ביה"ד

לא נעסוק בנושא רחב זה של תפקיד ביה"ד אלא כרקע לבירור מעמדם ותפקידם של הציבור, העדים וה„קרבן“ בהליך השיפוטי.

כך כותב הרמב"ם בספר המצוות, מ"ע קעו (הוצאת „רמב"ם לעם“): „שנצטוונו למנות דינים להוציא לפועל ציוויי התורה, ויכריחו את הסוטים מדרך האמת [ללכת] בה,

סנהדרין), אבל יקבל עונש פחות, שכן כאן יגבר השיקול של תיקון החברה והרתעת העבריינים, לפי מה שיראה הדיין „שזה ראוי לכך ושהשעה צריכה“, או לפי רשות המלך ראה ה' סנהדרין סוף פכ"ד, ה' רוצח תחילת פ"ב ותחילת פ"ד, ה' מלכים סוף פ"ג וה' עבדים פ"א ה"ח. עניין זה דורש עוד ליבון, ואין כאן מקומו.

7 בתשובותיו ח"ד סי' שיא, וראה גם ח"ג סי' שצג ועוד.

8 ב"ק פ"ט סי' ה. וראה עוד טור וש"ע חו"מ סי' ב ונוה"כ שם.

9 „צורך השעה“ אינו דבר מוגדר, ואינו שולל חקיקת חוק המזהיר את הציבור מראש. וכך מצינו, כי הספור על רב נחמן, ב"ק צו, ב, שקנס „גזלנא עתיקא“ לשלם שבח מלאכה בגולה שלא מן הדין, והוסבר ע"י הרי"ף והרא"ש על סמך הסמכות החורגת של ר' אליעזר בן יעקב שנ"ל, הובא להלכה ברמב"ם הל' גולה פ"ג ה"י ובטוש"ע חו"מ סי' שסג, ג.

ויצו על הטוב ויזהירו מן הרע, ויצאו לפועל את העונשים על העברייך, כדי שלא יהיו מצוות התורה ואזהרותיה מסורים לרצון כל אדם ואדם. מכאן תפקידו של ביה"ד לשקוד על קיום החוק — היינו התורה — ובתחום זה הוא גם דן את העברייך ומענישו. כיצד נעשה הדבר ?

פירוט יתר נשמע בדברי הרמב"ם בתחילת הל' סנהדרין: „מצוות עשה של תורה למנות שופטים ושוטרים... שופטים אלו הדיינים הקבועין בבית דין ובעלי דינין באין לפנייהם. שוטרים אלו בעלי מקל ורצועה, והם עומדים לפני הדיינים המסבבין¹⁰ בשווקים וברחובות ועל החנויות לתקן השערים והמדות ולהכות (וי"ג — לתקן) כל מעוות, וכל מעשיהם ע"פ הדיינים, וכל שיראו בו עיוות דבר מביאין אותו לבית דין ודינין אותו כפי רשעו. הרי לפנינו, שהמשטרה מביאה חשוד לדין, ואם כן, מסתבר שהאזרח שנפגע או ראה את העבירה פונה אל המשטרה, וזו מביאה את החשוד לבית דין¹¹.

ועם זאת אינני רואה מניעה שימנו — ביה"ד או המשטרה — אדם מיוחד, תובע כללי, שירכז את כל התלונות והחשדות, ימיינם ויציגם בפני ביה"ד, וישמש להם ככלי עזר בהליך השיפוטי¹². אמנם לא יעמוד כצד למשפט, ההופך בחובתו של החשוד. אדרבה, אפשר שאסור להעמיד קטיגור כזה, כמובא להלן.

1. מצוות ביה"ד

שיפוט העבריינים הוא לא רק בתחום תפקידו וסמכותו של ביה"ד, אלא אף בגדר חובתו.

ראשית, נראה שעצם השיפוט הוא המשך קיומה של מצוות המינוי, שכן הדיין מתמנה לשם שמירת החוק, ואין הדבר תלוי ברצונו החפשי¹³.

שנית, לעניין המשך התהליך, ביצוע העונש, מצינו במפורש, כי הוא נתפס כמצוה, כלומר, ביה"ד מצוה להעניש את מי שנמצא חייב¹⁴. אמנם נחלקו הדעות במקורו של חיוב זה.

10 בספר החינוך (מהד' הרב שעוועל), מצוה תצא, משמע שמוסב על השוטרים, ואולי גרס ברמב"ם „ומסבבין“.

11 במקום אחר הרמב"ם אומר: „כיצד דינים נפשות? כשיבואו עדים לבית דין ואומרים ראינו פלוני זה שעבר עבירה פלונית, אומרים להם מכירין אתם אותו...“ (הל' סנהדרין פ"ב ה"א). ניתן להבין, כי מי שראה את העבירה פונה ישירות לביה"ד, אך לא מן הנמנע כי יפנה למשטרה, או שיוקם מנגנון שירכז פניות אלו, כאמור.

12 במלכים א' פ"ד, בתיאור ממשלת שלמה, נאמר: „הושפט בן אחיטוב המזכיר“. המפרשים מתלבטים בפשרו של תפקיד זה. שמעתי מפי ר' יואל בן נון השערה, כי הכוונה למזכיר עוונות (שכן זהו הקשר מצוי של הפעל „זכר“) מעין תובע כללי. וראה לכך מצאתי בדרשת הרמב"ן לר"ה, כי יום הזכרון הוא יום זכרון עוונות.

13 וראה עוד טור חו"מ סי' א על עוון ביטול הדין.

14 וזאת בניגוד למלך, שרשות בידו להעניש, אך אינו חייב, כאמור ברמב"ם בהל' רוצח פ"ב ובהל' מלכים פ"ג כפי שנ"ל. ובפיה"מ, סוף פרק ראשון בערכין, אומר הרמב"ם, כי מלך — בניגוד לב"ד — רשאי לחון עברייך שנתחייב בדין. וראה עוד שו"ת הרשב"א ח"ה סי' רלח.

שיטת הרמב”ם

לדעת הרמב”ם מה שכתבה התורה על הענשת עבריינים לסוגיהם השונים, הוא בגדר מצוה, וז”ל בהל’ סנהדרין פי”ד ה”א: „ארבע מיתות נמסרו לבית דין, סקילה ושרפה והריגה בסיף וחניקה... כל מיתה מהם מצות עשה היא לבית דין להרוג בה מי שנתחייב בה...” ובספר המצוות מ”ע רכד—רכט מבואר מקור המצוה בתורה בכל אחד מן העונשים הללו — ארבע מיתות ב”ד, גלות ומלקות.

שיטת הרמב”ן

הרמב”ן¹⁵ סבור, כי שיפוט העבריינים והעונשים לפי חומר העבירה נכלל במצוות עשה אחת, והיא „ובערת הרע מקרבך”. פסוק זה נזכר אצל כמה עבירות בספר דברים¹⁶, ונדרש בספרי: בער עושי רעות מישראל.

יתר על כן בעבירות מסוימות „מרובות התקלות”, החמירה התורה יותר, והוסיפה בהן גם מצוות לא תעשה. כך נצטוונו שלא לחמול על מסית ומדיח לע”ז, שלא להחיות מכשפה, שלא לרחם על עדים זוממין, ושלא לפטור רוצח בכופר, הן רוצח במזיד שדינו מות, והן רוצח בשוגג שדינו גלות¹⁷. על חומרתה של עבירת רצח עוד נעמוד להלן, ועכ”פ מכאן נלמד, שיש התייחסות מיוחדת לכל עבירה שהיא בגדר „מרובי התקלות”.

2. מנמת העונש

זהו נושא גדול הזקק דיון לעצמו, ולא נעסוק בו אלא בקוצר אמרים לשם הבהרת תמונת המשפט הפלילי.

מקובל לומר, שיש כמה מטרות לעונש — מניעת חזרת המעשה, הרתעת אחרים, שיקום וחינוך, תגמול. שתי המטרות הראשונות כבר הן מודגשות בתורה, כמובא בסמוך.

אף הגמול והנקמה מצויים הרבה בתורה¹⁸ ובדברי חז”ל, אלא שאצלנו מתקשר הדבר לרעיון ייחודי לנו — כפרה.

בעבירת רצח נאמר, כי „לארץ לא יכפר לדם אשר שפך בה כי אם בדם שפכו, ולא תטמא את הארץ אשר אתם יושבים בה, אשר אני שכן בתוכה...” (במדבר לה, לג—לד).

¹⁵ בהשגותיו על ספר המצוות שורש יד, וראה גם פירושו עה”ת שמות כב, יז, דברים יט, יג.

¹⁶ דברים יג, ו (בעניין נביא שקר); יז, ז (בעניין עובד ע”ז); יז, יב (בעניין זקן ממרה); יט, יג (בעניין רוצח, „ובערת דם הנקי מישראל”); כב—כא, כב, כב (בעניין נערה מאורסה או אשת איש שזנו); כד, ז (בעניין גונב נפש ומכרו).

¹⁷ ראה רמב”ן עה”ת, דברים יט, יג.

¹⁸ ראה שמות כא, כג—כה, ורמב”ם הל’ חובל ומזיק פ”א ה”ג. וראה עוד ספרו של ד”ר י’ בוק, הענישה הפלילית, הוצאת דביר, תשמ”א, עמ’ 46.

כביכול יש פגם בעולם, שלא ניתן לתקנה אלא בביצוע העונש¹⁹. גם העבריינין מתכפר ע"י העונש, ולכן הוא מתוודה לפני ביצוע הדין²⁰.

העניין

אולם, כאמור, הבולטת ביותר היא מגמת המניעה והרתעה, כפי שעולה מן הפסוק „ובערת הרע מקרבך“, ובכמה עבירות ועונשים נאמר „למען ישמעו וייראו“²¹. בייחוד הדברים אמורים בעבירת רצח, וזה לשון התורה: „לא תחוס עינך עליו, ובערת דם הנקי מישראל וטוב לך“. ואומר הרמב"ן שם „כי ביעור הדם הנקי מצוה, טובה גדולה לך להציל ממות נפשך, כי הרחמנות על הרוצחים שפיכות דמים מידי הרוצחים ומידי אחרים המתפרצים“.

אף החינוך (מהדורת הרב ח"ד שעוועל), מצוה מה, כותב על המתת הרוצח: „כי מלך במשפט יעמיד ארץ, שאילולי יראת המשפט יהרגו בני אדם זה את זה...“²².

כאשר מדובר בסמכות ביה"ד לשפוט ולהעניש שלא מן הדין, הרי ההסבר הוא „לעשות סייג לתורה“, שכן יש צורך בכל זמן ומצב להילחם בפשע ולבערו מן העולם. וכן אמר הרמב"ם: „השעה צריכה לכך“, „כדי להפחיד ולאיים על שאר הרשעים שלא יהיה הדבר להם לפוקה ולמכשול“ (פטור הגורם למוות) — הל' רוצח פ"ב; „להטיל אימה ולשבר יד רשעי עולם“ — הל' מלכים פ"ג.

הוא

בחנינת דרכי הענישה בימינו, בייחוד המאסר, לעומת דרכי הענישה שבהלכה, הם עניין כשלעצמן, ועכ"פ ברור שעצם הענישה באה בעיקר כדי להילחם בעושי רע, למנעם ולהרתיעם מעבירות.

3. לימוד זכות

אל לנו לקבל את הרושם, כי ביה"ד משתדל להרשיע את החשוד כדי לבער את הרע מתוכנו. כבר אמרנו, כי בית-הדין — ללא קטיגור וללא סניגור — הופך בעצמו בכל הצדדים האפשריים, לזכות ולחובה. אדרבה, כאן נמצא, כי בדיני נפשות, והן עבירות שעונשן מוות, גלות או מלקות — בניגוד לדיני ממונות — מצוה ללמד זכות על החשוד; אמנם בדיני ממונות אין צד זכות, שכן זכות לאחד היא חובה לבעל דינו, אך עם זאת בדיני נפשות ניווכח, כי ביה"ד מצווה להעדיף את למוד הזכות מלימוד החובה. נזכיר הלכות אלו בקצרה ע"פ המשנה בסנהדרין תחלת פרק רביעי (לב, א):

א. „דיני ממונות פותחין בין לזכות בין לחובה, ודיני נפשות פותחין לזכות ואין פותחין לחובה“. בגמ' (שם לב, ב) ביאורים שונים לפיסקה זו, אך נפסק כדעה המפרשת,

19 ראה בראשית ד, י וגטין גז, ב.

20 ראה סנהדרין מג, ב. גם הגלות מכפרת על רוצח בשוגג, ראה מכות ב, ב. בעונש מלקות יש גם כפרה וגם חינוך — „כיון שלקה הרי הוא כאחיד“ — ראה מכות כג, א. אף במכירת הגנב לעבד (שמות כב, ב) יש רואים חינוך הגנב בבית מהוגן, ראה „עשה לך רב“ ח"ג, סי' גז.

21 דברים יג, יב (בעניין מסית ומדיח); יז, יג (בעניין זקן ממרה); כא, כא (בעניין בן סורר ומורה).

22 ועי' ברדב"ז פ"ד מהל' סנהדרין ה"ח בעניין חומרה שיש ברוצח שנגזר דינו וברח, שכל אחד רודף אחריו להרגו: „במויד הוא, וחשינין שמא יהרוג את אחרים, ולכן מיתתו בכל אדם“.

1234567

שביה"ד אומרים לו לחשוד: אם לא עשית דבר זה, אל תירא מדברי העדים (רמב"ם, הל' סנהדרין פ"י ה"ו).

ב. "דיני ממונות מחזירין בין לזכות בין לחובה, דיני נפשות מחזירין לזכות ואין מחזירין לחובה" — כלומר, תלמידים היושבים לפני הדיינים אינם רשאים ללמד חובה, אלא רק זכות (רמב"ם שם פ"א ה"א).

ג. "דיני ממונות הכל מלמדין זכות וחובה, דיני נפשות הכל מלמדין זכות, ואין הכל מלמדין חובה" — כלומר, תלמידים היושבים לפני הדיינים אינם רשאים ללמד חובה, אלא רק זכות (רמב"ם שם פ"א ה"א). ולפי לשונו של הרמב"ם, "אין מלמד חובה אלא הדיינים", ספק בעיניי, אם מותר להעמיד תובע, קטיגור, שיהפוך בחובת החשוד.

ד. "דיני ממונות המלמד חובה מלמד זכות, והמלמד זכות מלמד חובה, דיני נפשות המלמד חובה מלמד זכות, אבל המלמד זכות אין יכול לחזור וללמד חובה" — כלומר, הדיין שפתח בזכות לא יהפוך בחובתו בזמן המו"מ בין הדיינים, אף על פי שבשעת גמר הדין הוא יכול לחזור בו ולהכריע כהבנתו (רמב"ם שם).

ה. כמו כן מצינו, כי "סנהדרין שראו כולם לחובה פוטרין אותו", כי בדרך כלל נזקקים ליום נוסף כדי למצוא לו צד זכות. אך כאן, שאין ביניהם ויכוח, לא ימצאו לו צד זכות, ואנו חוששים, שמשוהו אינו כשורה ופוטרין אותו "עד שיהיו מקצת מזכין... וירבו המחייבין" (סנהדרין יז, א ורמב"ם שם פ"ט ה"א).

לא נדון כאן בשאלה, מניין לחז"ל "העדפה" זו לצד הזכות, אולם מהו הרעיון המסתתר אחריו?

א. היה אפשר לומר, שיש למצות את האמת עד תומה, ושחובתנו "להעדיף" את צד הזכות הנובעת מזהירות, להרחקה מטעות אפשרית, וזיכוי בטעות אינו מסוכן כחובת בטעות. וכך אמר הרמב"ם לעניין הצורך בעדות שני עדים דווקא, למעט אומדנה, כדי לחייב מיתת בי"ד את הרוצח, שמוטב שנפטור לעתים נדירות רוצח משנמית לעתים נדירות חף מפשע²³.

ב. אך אפשר שיש כאן שיקול עצמאי, האומר: השתדל שלא להרוג נפש מישראל, שכן נלמד מן הפסוק "והצילו העדה" (במדבר לה, כה)²⁴. וכך אומר מהר"ל בספרו "באר הגולה", פרק שני: "ועוד תדע להבין כי משפט מן ב"ד של מטה הכל הוא לזכות, כי הב"ד ראוי שיהיו צדיקים וישרים. ומן הצדיק והישר אינו בא ממנו בעצם רק טוב. רק כאשר לא ימצא לו זכות אז היא נידון לחובה, כי גם זה טוב לסלק הרע מן העולם, כדכתיב: ובערת הרע מקרבך. ודבר זה במקרה כאשר לא ימצא זכות, ולפיכך אמרו: פותחין לזכות ולא לחובה, אבל זה מפני כי מן ב"ד ראוי הצדק שיבוא הצדק והטוב בעצם ובראשונה קודם שיתחיל בחיוב, כי אין זה בעצם ובראשונה".

23 ראה ספר המצוות לא תעשה סי' רצ, והל' סנהדרין ריש פ"כ.

24 פשט הפסוק הוא, כי במה שביה"ד פוסק, שהחשוד שוגג שדינו לגלות, הריהו מצילו מיד גואל הדם. חז"ל דרשו את הביטוי הזה כשלעצמו כתיאור אפשרות של י' מזכים כנגד, ושפטו העדה הנזכר שם, היינו אפשרות של י' מחייבים, וראה המשנה הראשונה סנהדרין. אך במקום אחד משמע, כי יש במשמעות הפסוק גם חובה על ביה"ד להפך בזכותו, עי' ר"ה כו, א.

נמצא, שיש מתח בין שני העקרונות, מציאת הזכות והטוב וביעור הרע²⁵, והעיקרון הראשון גובר. ואין להתעלם מכך, שסוף סוף „המשפט לא־להים הוא“, וביה״ד שלמטה בעניינים שונים שלא כאן המקום לפרטם²⁶ סומך, כי ביה״ד שלמעלה ישלים את מה ש„חסר“ בבי״ד שלמטה.

עכ״פ אלו שיקולי ביה״ד, ולאזרח ולעד דין אחר: עד מעיד ואינו מלמד זכות או חובה²⁷, ואזרח מסייע לביהמ״ש, כאמור להלן, ואם יודע ילמד זכות כאחד התלמידים היושבים לפני הדינים, כפי שנ״ל.

הדפוס
1254567
הוצאת

ג. חובת הציבור

עד כאן עסקנו בתיאור תפקיד ביה״ד, אך עיקר דיוננו ייוחד, כאמור, לשאלה, אם יש „שותפים“ לביה״ד בתפקיד זה של שיפוט העבריינים.

האם מעבר למינוי ביה״ד יש חובה על הציבור, על כל אזרח ואזרח, לעזור לביה״ד בתפקיד זה?

אין דיון מפורש בגמרא בשאלה זו, אך מדברי כמה ראשונים עולה, שחובה על כל אחד מן הציבור כמבואר להלן.

כבר ראינו שיטת הרמב״ן, כי הפסוק „ובערת הרע מקרבך“ משמש כמקור לחובת ביה״ד להעניש את העבריינים, אך מצינו פסוק זה גם בהקשר אחר. הגמרא בחולין קלט, א אומרת על עוף שהרג את הנפש, כי צריך להביאו לבי״ד ולדונו שם, כפי שנאמר „ובערת הרע מקרבך“. ואומר רש״י: „מצוה על כל הפוגע בחיובי מיתה להביאו לב״ד כדי לבער הרע מישראל“. ובריטב״א שם — באדם כן, וכל שכן בבע״ח.

כיוצ״ב מצינו בגמ׳ בסנהדרין עב, ב, שמי שרואה אדם רודף אחר חבירו להרגו ואינו יכול להצילו, צריך להתרות בו, כדי שיוכל אח״כ להביאו לב״ד שידינו כרוצח שהותרה, ואומר רש״י: „דכתיב: ובערת הרע מקרבך, הלכך בעי התראה, דבלאו הכי לא מקטלי“ (ללא התראה לא יומת בבי״ד).

ובספר חסידים נאמר, כי המונע מלתת את הרשעים להריגה עונשו חמור מן העונשים הכתובים בתורה, שהרי במעשה פילגש בגבעה נהרג כמעט כל שבט בנימין, על שלא ענשו את העבריינים²⁸.

25 מתח זה עולה במחלוקת התנאים במכות סוף פ״א, אם יש לצמצם או להרחיב הסלת עונשי בי״ד. אלא ששם הדבר שנוי במחלוקת, אך הרמב״ם הזכיר להלכה את הדעה הראשונה — הל׳ סנהדרין פי״ד ה״י — אלא שגם לדעה זו קיים השיקול של ביעור הרע, אלא שהוא בא אחרי השיקול של לימוד הזכות.

26 ראה למשל שמות כג, ז ורש״י שם, דברים יט, יט ורמב״ן שם.

27 רמב״ם הל׳ עדות פ״ה ה״ח.

28 סי׳ תקצ״א. וראה עוד פי׳ הרמב״ן עה״ת, בראשית יט, ח, ואנציקלופדיה תלמודית כרך יד, עמ׳ תריב. וראה עוד ב״י חו״מ ס׳ ב.

ברמב"ם לא הובאה מצוה זו של הציבור²⁹, אבל ייתכן שהוא מסכים כי הוא צורך כללי לדאוג לקיום המשפט, אף אם אינו בגדר מצוה ממש.
העולה מן האמור הוא, כי חייב כל אזרח לסייע בעשיית דין ברשעים³⁰, ו”קרבן” העבירה בכלל זה, ואדרבה, ”קרבן” העבירה חייב להתלונן ולהעיד, שכן ייתכן שללא סיועו לא יישפט העבריין, ועכ”פ לא יענש, וכיצד יבוער הרע? אם לא תתלונן הנאנסת או לא תעיד, והאונס יתהלך חפשי, מי יערב לנו שלא יבצע זממו שנית? — ובמיוחד יפים הדברים לגבי אונס, פריצה, גניבה וכד’, אותן עבירות ”מרובי התקלות”, שלגביהן, לפי הרמב”ן, התורה מדגישה שיש להילחם בהם עד תרמה³¹.

ד. חובת העדות

העדות, לפי ההלכה, היא לא רק ראייה המזדמנת לביה”ד, שלפיה הוא יכול להכריע את הדין, אלא היא בגדר חובה המוטלת על הרואה — ואף, ”קרבן” העבירה בכלל — לבוא ולהעיד, ובכך יסייע לביה”ד בעשיית המשפט³².

לא נעסוק כאן אלא בחובת העדות בדיני נפשות, ולא בדיני ממונות החורגים מתחום נושאנו³³.

המשנה בסנהדרין פרק רביעי, לד, א אומרת, כי היו מאיימים על עדי נפשות כדי להרתיעם מלשקר, והיא מסיימת: ”ושמא תאמרו מה לנו ולצרה הזאת, והלא כבר נאמר והוא עד או ראה או ידע אם לא יגיד וגו’ (ויקרא ה, א)”, ומסביר רש”י: ”עליכם מוטל חובה ונשיאות עוון אם לא תגידו מה שראיתם”. ובהמשך המשנה: ”ושמא תאמרו מה לנו לחוב בדמו של זה, והלא כבר נאמר באבד רשעים רנה”. ומסביר רש”י: ”אם רשע הוא, אין כאן עונש”.

הרי שאין לעדים להשתמט מ”צרה” זו, אלא חובה עליהם להגיד מה שראו, ולא יחששו שמא יגרמו למות אדם, שכן יש לבער את הרע מן העולם.

29 אמנם בעל ”מגילת אסתר” על ספר המצוות שורש יד, אומר, כי לרמב”ם — בניגוד לרמב”ן — מצוות ”ובערת הרע מקרבן” מוטלת על הציבור, ולא על ביה”ד. וראה שם עוד בפ” לב שמח ובאנציקלופדיה תלמודית שם. עכ”פ לרמב”ן ייתכן שמלבד מצוות ביה”ד יש גם חובה על האזרח לסייע ולהביא חשודים לדין.

30 באשר לחובת הציבור לאחר פסה”ד, הרי כבר הזכרנו לעניין רוצח שנגמר דינו וברח — בניגוד לשאר חייבי מיתות — כי מיתתו בכלל כאמור ברמב”ם הל’ סנהדרין פ”ד ה”ח, ואומר מנחת חינוך, מצוה תקכא, שהוא בגדר מצוה של ”לא תחוס עינך”.

31 יש מקום לצרף את דברי הרשב”ש בתשובותיו סי’ מו, כי יש שכל ישראל הם בעלי-דין בעניין משפטי שלכאורה אינו נוגע להם. הוא דן בטמכות ביה”ד בעניין עגונה שאינה פונה אל ביה”ד, ובין השאר הוא אומר: ”כי כל ישראל בעלי דין בכל דבר שאסור לערוה וגם בדבר העונות דנפיק מיניה חורבא... וחובה על כל ישראל וכל ב”ד לגדור פרצות לבל ישוטטו השועלים בחוצות”. דברים אלו יפים גם לעניין ביעור הרע מישראל, וראה עוד פד”ר ב 35—34.

32 לפי החוק הנהוג במדינה אין חובה להעיד במשפט פלילי אלא אם בית המשפט שולח צו זימון, ראה חוק סדר הדין הפלילי, תשכ”ה — 1965, פרק ד סימן ו, וספרו של א’ הרנון, דיני ראיות (הדפסה רביעית, ירושלים תשל”ז), עמ’ 69.

33 אמנם יש שעבירה פלילית כרוכה בפגיעה של ממון. ראה להלן, הערה 77.

מקור אחר נמצא בגמ' ב"ק נו, א, ושם מבואר, כי עדים היודעים עדות לפלוני, חייבים להעיד לו, שנאמר: „אם לא יגיד ונשא עונו“.

וכך פסק הרמב"ם בתחילת הל' עדות: „העד מצווה להעיד בבי"ד בכל עדות שיודע, בין בעדות שיחייב בה את חבריו בין בעדות שיזכהו בה, והוא שיתבענו להעיד בדיני ממונות, שנאמר: והוא עד או ראה או ידע אם לא יגיד ונשא עונו“.

משמע, כי בדיני נפשות חייב להעיד בלא שנתבע. אם יש לו עדות לזכות החשוד, ברור, שחייב להעיד, כדי שלא יישפך דם נקי, והוא בכלל האיסור „לא תעמוד על דם רעך“ (ויקרא יט, טז) ;³⁴ ואם הוא לחובתו, חייב להעיד, כדי שלא יפטרו את העברייין, „והוא כאילו הרגו לאחר, כיון שיודע עדות לנקום נקמתו ואינו נוקם, וכמו שכתב הרא"ש בפ"ק במכות (סי' יא), שכל הרואה דבר ערוה חייב להעיד לקיים ובערת הרע מקרבך“³⁵.

וראה עוד ספר החינוך (מהדור' הרב ח"ד שעוועל), מצוה קב, כי בעדות נפשות או חבלות „חייב אדם לבוא מעצמו ולהגיד העדות לפני הבי"ד כדי לבער הרע... כי בכח העדות יתקיימו הישובים, על כן נכתב בו: אם לא יגיד ונשא עונו“.

דין זה אינו מוגבל לדיני נפשות דווקא, היינו לעבירה שעונשה מוות. הרמב"ם שם מדבר גם על עבירה שעונשה מלקות, החינוך שם הזכיר גם חבלה, והרא"ש מדבר על הרואה דבר ערוה, ואם כן מסתבר, שחובה זו קיימת בכל התחום הפלילי שיש להעניש בו את העברייין³⁶.

מכאן נעבור לנידון דידן — „קרבן“ העבירה בדרך כלל רואה את עושה העבירה, ואם כן מעבר לחובתו כאזרח הוא חייב כעד לבוא ולמסור עדות בבי"ד.

אלא שכאן אנו נתקלים בשתי בעיות:

ראשית, מה הדין כש„קרבן“ העבירה לבדו ראה את העבירה, והוא עד אחד, ואין עדותו מספיקה להרשעה.

שנית, האם קרבן העבירה פסול לעדות מדין שונא או בעל דין.

נפתח בשאלה הראשונה.

1. עדותו של עד אחד

הגמ' בפסחים קיג, ב אומרת: „שלשה הקב"ה שונאן, המדבר א' בפה וא' בלב, והיודע עדות לחבירו ואינו מעיד לו, והרואה דבר ערוה בחבירו ומעיד בו יחידי“. ובהמשך שם הגמרא מספרת על אדם שהעיד בחבירו יחידי והלקוהו, שכן נאמר „לא יקום עד אחד באיש, ואת לתודך אסהדת ביה, שם רע בעלמא קא מפקת ביה“. ומסביר הרשב"ם: „מאחר שאין אתה נאמן בעדות לא יתקבל עדותך, אין לך (?) עליך מצוה להעיד³⁷, הרי אתה עובר על לאו דלא תלך רכיל“.

34 כך נדרש הפסוק בספרא על אתר.

35 ראה כסף משנה על הרמב"ם, הל' עדות פ"א ה"ב.

36 ראה כסף משנה שם. מדבריו נשמע עוד, כי באי-יקום משפט לעבריינים, משום שלא באו העדים לביה"ד, יש משום חילול ה', עיי"ש.

37 בפ' רש"י שם נאמר: „אינו רשאי להעיד“.

היה אפשר להבין זאת כהנהגה לא רצויה, ושאמנם לא יעידנו ללא תוצאה, אם כי בהמשך שם בגמ' נאמר שמותר לו לשונאו על עבירתו³⁸.
אך מדברי אחד הראשונים³⁹ נשמע, כי הפסוק „לא יקום עד אחד באיש...” נתפס לא רק כחוסר סמכות להרשיע ע"פ עד אחד, אלא כאיסור על אותו עד. וזה שלא כעד יחיד בדיני ממונות, שבכגון זה פוסקים הטור והשו"ע חו"מ סי' כח ס"א, שחייב להעיד, שכן יש תועלת בעדותו — לחייב שבועה, והרי בעניין איסור — וכן יש לומר בדיני נפשות — פוסק הרמ"א שם שלא יעיד.

לפי זה אם „קרבן” העבירה יודע שהוא עד יחיד, כגון, נערה שנאנסה ללא רואה, דייר שהותקף ע"י שכנו, לכאורה לא יעיד, שכן לא יהא אלא בגדר מוציא שם רע. אך נראה, שיש לקחת בחשבון את שיטת המשפט הנהוגה במדינה כיום. היום בית המשפט שומע כל עדות, מתרשם ומחליט כנכון בעיניו. וכך יש שאף עדות אחת תספיק לו להרשעה, ובייחוד כשיש סיכוי שיעזור בראיות נסיבתיות אחרות⁴⁰.

מלבד זאת עצם התלונה הכרוכה בעדות מביאה לפתיחת תיק, וכאשר יש תיק המשטרה חוקרת מצדה היא, ויש סיכוי שתביא ראיות נוספות שיביאו להרשעת העבריין.
אלא שכאן שוב ישאל השואל: האם יש תוקף הלכתי למשפט המדינה כיום? ושאלה זו תישאל גם לעניין חובתו של האזרח ושל העד להעיד כפי שנ"ל. אך כבר אמרנו, כי דווקא במשפט הפלילי יש סמכות חורגת לביה"ד לפסוק שלא מן הדין, ואף לתקן, כי די בעדות יחיד כדי להרשיע. ואם שיפוט זה, שהוא היחיד כיום, להילחם בפשע, אכן מוכר בהלכה — הרי ממילא יש ערך גם לעדותו של עד אחד⁴¹.

תוספתא

2. עדות שונא

בשיטה המשפטית שלנו לא כל עדות קבילה היא. יש רשימה של פסולי עדות מסיבות שונות כקרובים ועוד. וזאת בניגוד לשיטת המשפט הנהוגה במדינה, אשר לפיה השופט שומע כל עדות, חוץ מיוצאים מן הכלל, והוא מתרשם ומכריע לפי שיקול דעתו⁴². מבחינה זו יש לדון אם „קרבן” העבירה כשר להעיד. נדון תחילה בשאלת ה„שונא”.

38 כן נ"ל להבין בדעת הרמב"ם, שלא הביא להלכה איסור עד אחד להעיד, ועי' גם ברא"ש סוף פרק ראשון במכות כנ"ל, שכתב „הרואה דבר ערוה...” , אם כי ייתכן שהוא מדבר במעשה שנוכחו רבים באירוע, שכל אחד מהם חייב להעיד.

39 ראה הגהות מימוניות, הל' עדות פ"ה אות א. הגר"א בחו"מ סי' כה ס"ק ת' ור"ט' לומד כן גם בכוונת הספרי על הפסוק בדברים, עיי"ש, וראה עוד הערה 37.

40 רמז לכך יש, לדעתי, להביא מדעת אחד הראשונים לעניין מי שהחרים בבית הכנסת על מי שידע לו עדות, שכן פוסק המרדכי — בניגוד לרשב"א, ושתי הדעות הובאו ברמ"א שם סי' כה, ב, כי אף הקרובים צריכים להעיד, שע"י כך אפשר שיתברר הדין בראיות אחרות. ובקצוה"ח שם סק"ג משמע, שאם עדות הפסול יכולה להועיל, מצוה עליו להעיד משום השבת אבדה.

41 השוה בעיה דומה בעדותו של „עד מדינה” כיום, שעמד עליה ד"ר אליאב שוחטמן במחקרו המקיף שפורסמה ב„משפטים” כרך יא, שבט, תשכ"א, עמ' 139. אולם ראה גם תחומין ג', עמ' 243.

42 ראה ספרו של א' הרנון, דיני ראיות — נ"ל בהערה 32 — עמ' 60.

כאן עולות שתי שאלות: האם „שונא“ פסול לעדות? ואם כן, האם „קרבן“ העבירה הוא בגדר „שונא“?

נפתח בשאלה הראשונה. במשנה בסנהדרין פרק שלישי, כז, ב, מצינו מחלוקת התנאים בין רבי יהודה וחכמים, אם שונא, היינו „כל שלא דבר עמו שלשה ימים באיבה“, פסול לעדות, ונפסקה הלכה כחכמים, כי שונא פסול לדון וכשר להעיד⁴³.

ומסביר הסמ"ע על השו"ע שם: „הטעם דבעדות המעשה כאשר היה לפניו הוא מעיד ולא תשדיגן ליה שישנה בכוון (בכוונה) בשביל אהבתו או שנאתו, מה שאין כן דיין שתולה בסברה...“. אולם „פתחי תשובה“, שם, מביא דעת כמה אחרונים, כי שונא גמור, היינו שרודף אחריו ורוצה בנקמתו, פסול להעיד מדין נוגע בדבר. אחת ההוכחות לדעה זו היא מדברי התוס' במכות, ו, א, כי ההרוג (קודם שמת) פסול לעדות מדין שונא⁴⁴. מכאן, לכאורה, ש„קרבן“ עבירה, עקב היותו שונא גמור, פסול לעדות לדעה זו. אולם אף לדעה זו נראה, שאין מדובר בכל „קרבן“ עבירה, אלא רק בעבירת רצח; אבל בעבירת עריות, למשל, הרי גמרא מפורשת היא בסנהדרין ט, ב, כי נרבע (משכב זכר) לאונסו כשר לעדות⁴⁵. וכן נאמר על הגזול, כי כל עוד אינו מרוויח דבר לעצמו מן העדות, עדותו מתקבלת⁴⁶. אולם יש חולקים על עצם הדין ואומרים, כי הנרצח וקרוביו, וה"ה המוכה וקרוביו, כשרים לעדות, כל עוד אין להם טובת הנאה מעדותם, כלומר שלא יקבלו ממון מן העברייני, וכן נפסק ברמ"א להלכה.

נמצא, שנחלקו הפוסקים באשר לעדות ההרוג וקרוביו, כשרובם מכשירים⁴⁷. מכאן שבענייננו, שמדובר בו בד"כ לא על „קרבן“ רצח, אין בעיה באשר לעדותו. יתר על כן, כיוון שכיום מדובר על סמכות שיפוט „שלא מן הדין“ כאמור לעיל, הרי לדעת הכול יש ערך גם לעדותו של שונא⁴⁸.

3. פסול „קרבן“ כבעל דין

בעל-דין הוא צד למשפט, ופסול בתור עד. והנה יש דעה בראשונים⁴⁹, כי ההרוג (קודם שמת) פסול לעדות כבעל-דין. אף כאן משמע, שאין מדובר כי אם בהרוג ולא ב„קרבן“ עבירה אחר. ועוד נעמוד על ייחודה של עבירת רצח. עכ"פ לפי זה יוצא, כי משפט רצח מתנהל בין ההורג וההרוג, ובעלי הדבר וקרוביהם פסולים לעדות. ואכן יש מביאים ראיה מדברי התלמוד הירושלמי לרעיון זה, כי הנרצח וקרוביו פסולים לעדות כבעל-דין⁵⁰, כמובא בסמוך, אך כבר הבאנו לעיל, כי לפי הרמ"א והרבה אחרונים

43 רמב"ם הל' עדות פי"ג הט"ו וטושו"ע חו"מ סי' לג, א.

44 מהרש"א בסנהדרין ט, א טוען, שדברי התוס' אמורים רק לדעת ר' יהודה, ואינם להלכה שנפסקה כדעת חכמים, כאמור.

45 ואכן בתוס' שם נאמר, כי נרבע אינו שונא כהרוג, עיי"ש.

46 רמ"א, חו"מ סי' לד, כו.

47 ראה רמ"א, חו"מ סי' לג, טז; ביאור הגר"א שם, סקל"ב ופ"ת סק"א.

48 ראה „משפטים לישראל“ להרב י"מ גינצבורג, עמ' צג, הערה י.

49 ראה תוס' מכות ו, א, ד"ה אלא.

50 ראה ירושלמי סנהדרין פ"ג ה"ט, „תני ר' ישמעאל ושפטו העדה“; שו"ת משכנות יעקב חו"מ

הם כשרים להעיד. עכ”פ כבר אמרנו, שגם אם אין „קרבן” העבירה יכול להעיד — בין לדעות שהוא פסול ובין משום שלא זיהה את העבריין⁵¹ — יש חשיבות גם בעצם תלונתו של בעל-הדין, כדי לפתוח בהליך המשפטי.
נמכאן נעבור לדון בשאלת מעמדו של „קרבן” העבירה.

ה. מעמדו של „קרבן” העבירה

בדרך כלל אין „קרבן” העבירה מופיע כבעל מעמד מיוחד בתחום הפלילי, להוציא תביעת ממון שיש לו כנגד העבריין, וכאן יש לציין, כי בניגוד למקובל היום אף קנס שהוטל על העבריין משתלם ל„קרבן”, ולא למדינה, ככפל של גנב, תשלום עדים זוממין ועוד. יש בכך משום פיצוי מסוים ל„קרבן”, שכן בעונש ממון הוא יזכה בתשלום⁵², אף שהוא עולה על דמי נזקו הישירים.

אולם כבר אמרנו, כי בעבירה אחת יש ראיות לכך, כי יש ל„קרבן” העבירה או לקרובו מעמד של בעל-דין, צד למשפט, והוא בעבירת רצח.

1. גואל הדם

בדרך כלל הנרצח אכן מת, ונדון כאן בעיקר במעמדם של בנו או של קרובו הראוי ליורשו. כאן מופיע המושג „גואל הדם”. מושג זה מעורר שאלות הרבה, שחורגות מתחום נושאנו. ולא נדון אלא במה שנוגע לענייננו.

גואל הדם מופיע בשאלה של הריגת הרוצח, ויש להבחין בין מצב של לכתחילה למצב של בדיעבד. ברוצח בשוגג או ברוצח שלא הוברר דינו בדיין, אם הוא שוגג או מזיד, אין גואל הדם רשאי להרגו בטרם משפט, אלא שבדיעבד אם הרגו מחוץ לעיר מקלטו פטור. משום כך מרחיבין לו, לרוצח, את הדרך לעיר מקלטו, „פן ירדף גאל הדם אחרי הרצח כי יחם לבבו והשיגור” (דברים יט, ו)⁵³. יש כאן פטור בשל מצבו הנפשי של גואל הדם, שהתורה הכירה בו.

אך ברוצח במזיד שנידון ונמצא חייב הרי מצוה על גואל הדם, כאמור בתורה: „גאל הדם הוא ימית את הרצח” (במדבר לה, יט). וכך הגמרא דורשת בסנהדרין מה, ב, ונפסק ברמב”ם: „מצוה ביד גואל הדם להרוג את הרוצח, שנאמר: גואל הדם הוא ימית את הרוצח וכל הראוי לירושה הוא גואל הדם”⁵⁴.

סי’ טו. הגהות אמרי ברוך על הגהות הרמ”א, חו”מ סי’ לג, טז; ואנציקלופדיה תלמודית, ערך גואל הדם, כרך ה, עמ’ רלא.

51 ראה רמב”ם, הל’ סנהדרין פי”ב ה”א.

52 וראה עוד תוס’ כתובות לו, ב, ד”ה וחדא.

53 אם כי נחלקו תנאים בדבר, ראה מכות י, ב פסק הרמב”ם כדעה הפוסרת, ראה הל’ רוצח פ”ה הל’ ט—י.

54 הל’ רוצח פ”א ה”ב.

יתר על כן, הגמרא אומרת שם, שאם אין לו לנרצח גואל, ביה"ד ממנה לו גואל⁵⁵. והיה אפשר להבין כי אין לגואל הדם תפקיד אחר אלא כ"תליין", המוציא לפועל את גזר-הדין, אך הראשונים נתנו לתפקידו משמעות רחבה יותר.

הרמב"ן מונה תפקיד זה כמצוה מיוחדת, והוא מבאר, כי אחר שנתחייב הרוצח בבי"ד "יבקשנו גואל הדם וירדוף אחריו וינקום נקמתו ממנו, שיביא אותו לבי"ד ויומת במשפט, או שירצח אותו הגואל, אם לא יוכל ב"ד, ואם אין לו גואל הדם שיעמידו לו בי"ד אדם ממונה מהם לרדוף אחריו ולהיות גואל דמי הנרצח..."⁵⁶

קרובים יותר לענייננו דברי הר"ן בתידושו לסנהדרין מה, ב. הוא מסתמך על הגמ' בסנהדרין לג, ב, שסברה לומר, כי בניגוד לעבירה פלילית ללא "קרבן", כחילול שבת, שבה מחזירין את הדין לזכות ולא לחובה, כנ"ל, הרי ברוצח אין מחזירין אף לזכות, שכן היא חובה לגואל הדם, "שקשה בעיניו שזה ניצול" (רש"י שם). אמנם הגמ' מסיקה, שאין בכך סיבה מספקת שלא להחזיר את הדין לזכות, ועכ"פ משמע מכאן, שרואים את גואל הדם כצד במשפט. מכאן אומר הר"ן על מי שאין לו גואל, ש"ביה"ד יעמיד אדם אחר תחת גואל הדם שיטעון בחובת הרוצח... הוא טוען כל טענות שיוכל לטעון נגד הרוצח...".

תפיסה זו עולה בעצם מפשטות לשון הכתובים בפרשת הרוצח בתורה: "ושפטו העדה בין המכה ובין גואל הדם על המשפטים האלה, והצילו העדה את הרצח מיד גאל הדם והשיבו אתו העדה אל עיר מקלטו..."⁵⁷.

ואכן מכאן דורש ר' ישמעאל בירושלמי סנהדרין פ"ג ה"ט: "ושפטו העדה, והצילו העדה — שלא יהא העדה (סנהדרין) לא קרובי מכה ולא קרובי מוכה. א"ר יוסי: אם אתה אומר כן (שהיו קרובים), נמצאת אומר ב"ד גואלי הדם... ", הרי ב"ד הוא השופט בין שני צדדים שבאים לפניו, ודיין הקרוב לאחד הצדדים פסול⁵⁷.

אמנם בניגוד לדיני ממונות אין מדובר בצד למשפט ממש, שכן, כאמור, נוהג כאן הדין של לימוד זכות כמו בכל דיני נפשות, וכך מסקנת הגמ' בסנהדרין לג, ב, שמחזירין הדין לזכות כנ"ל.

כמו כן אין דינו של הרוצח תלוי בגואל הדם, ואין הלה יכול למחול לו⁵⁸. ועולה מכאן, שביה"ד משמש בשני תפקידים, כשופט את העברייין כמו בכל עברייין אחר, וכמכריע בין שני צדדים הבאים לפניו — הרוצח והנרצח או גואלו.

55 אמנם הרמב"ם שם כתב, "לא רצה גואל הדם או שלא היה יכול להמיתו או שאין לו גואל הדם, בי"ד ממיתין את הרוצח". אך אפשר שהכוונה כי ביה"ד ימנה אדם שיעשה את מלאכת גואל הדם. אמנם לרמב"ם אין זו בגדר מ"ע מיוחדת, והיא בכלל מצוות ביה"ד להעניש את הרוצח, בניגוד לרמב"ן דלהלן, ראה עוד דינא דחיי על הסמ"ג עשין עה, ו"אבן האזל" על הרמב"ם, שם.

56 הרמב"ן בתוספותיו לספר המצוות של הרמב"ם, מצווה יג.

57 בהמשך הירושלמי שם נאמר, שגם העדים לא יהיו קרובים לשני הצדדים, וכבר נ"ל, שמכאן לכאורה ראייה לדעה, כי קרובי הנרצח פסולים להעיד, ראה הערה 50.

58 רמב"ם הל' רוצח פ"א ה"ד. ובלשונו: "שאין נפשו של זה הנהרג קנין גואל הדם אלא קנין הקב"ה...".

הסבר העניין⁵⁹ נעוץ, כנראה, בחומרתה של עבירת רצח, כפי שנוכח כבר לעיל. כך אוסרת התורה לקחת כופר כדי לפטור רוצח במזיד ממיתה, ובשוגג מגלות, ומוסיפה התורה, "ולא תחניפו את הארץ אשר אתם בה כי הדם הוא יחניף את הארץ, ולא תאריך לא יכפר הדם אשר שפך בה כי אם בדם שפכו. ולא תטמא את הארץ אשר אתם יושבים בה אשר אני שכן בתוכה כי אני ה' שכן בתוך בני ישראל" (במדבר לה, לג—לד).
דורש הספרי שם: "מגיד ששפיכות דמים מטמא הארץ ומסלקת את השכינה, ומפני שפיכות דמים חרב בית המקדש".

וכן כותב הרמב"ם בהל' רוצח פ"א ה"ד: "שאינו לך דבר שהקפידה תורה עליו כשפיכות דמים, שנאמר: ולא תחניפו את הארץ...".

וביתר פירוט בפ"ד שם, כפי שנוכח בראשית דברינו: "שאעפ"י שיש עונות חמורין משפיכות דמים אין בהן השחתת ישובו של עולם כשפיכות דמים...". כמו כן כבר ראינו, שהרמב"ן מתייחס לעבירת רצח כאחת העבירות "מרובי התקלות" (בפי' עה"ת דברים יט, יג).

נמצא, שבעבירת רצח יש חומרה מצד עצם המעשה. יש כאן קלקול שדורש תיקון, האדמה שבלעה את דמי הנרצח זקוקה לכפרה "בדם שפכו"⁶⁰. ויש כאן, כמובן, גם עבירה חברתית חמורה, תקלה העלולה להשחית יישובו של עולם⁶¹.

עניינו של גואל הדם גם בימינו מתבטא בדברי אחרונים, האומרים, שגוי שהרג יהודי בזמן הזה חובה על גואל הדם להשתדל להביאו לערכאות לדונו ולהענישו⁶². יתר על כן, יש מי שאומר, שמותר לו אפילו לצאת מתחום שבת בשבת כדי לרדוף אחרי הרוצח, שמא יימלט ממנו⁶³. מכאן נשוב לענייננו. בעבירת רצח יש עניין מיוחד לנרצח (קודם שמת) ולקרוביו להביא את החשוד למשפט ולהעיד נגדו.

2. אונס הנערה

עוד עניין אחד, שמצינו בו מעמד מיוחד ל"קרבן" העבירה, והוא מתחום מסוים על עבירת אונס.

וכך התורה אומרת: "כי ימצא איש נער(ה) בתולה... ותפשה ושכב עמה... ונתן

59 היה אפשר לומר, כי מעמדו של גואל הדם נובע מרצונו הטבעי לנקום, בחינת הרחבת זכות כי "יחם לבבו", שנאמר ביחס להורג בשוגג, וזאת בעיקר לפי הרמב"ם, שאינו מונה את "מצוותו" כמצוה מיוחדת, ראה הערה 55. אמנם נ"ל, שאין להתעלם מחומרת העבירה, כאמור בפנים, ואף בה יש למצוא הסבר למעמדו של גואל הדם.

60 ראה בראשית ד, י, "קול דמי אחיך צעקים אלי מן האדמה"; גטין נו, ב, על דמו של זכריה, שנרצח ולא נת.

61 לחומרה זו של רצח מסקנות הלכתיות מעבר לדין גואל הדם שנתבאר לעיל, שכן דינו חמור לעומת שאר מחויבי מיתות ב"ד. בעניין מי שברח לאחר גזר דינו, ראה רמב"ם הל' סנהדרין פ"ד ה"ח; בעניין הורג בעדים בלא התראה, ראה הל' רוצח פ"ד הל' ח—ט. וראה עוד שם פ"ב הל' ד—ה, וסוף פ"ג מהל' מלכים.

62 שו"ת צמח צדק לרמ"מ קרוכמל סי' קיא.

63 ראה מגן אברהם, או"ח, סי' שו סקנ"ח בשם כנה"ג, אם כי המג"א תמה, שאף שהוא דבר מצוה, מניין לנו שמותר לעבור עבירה בשבילה, והובאו הדברים גם במשנה ברורה שם.

האיש השכב עמה לאבי הנער (ה) חמישים כסף ולו תהיה לאשה תחת אשר ענה לא יוכל שלחה כל ימיו" (דברים כב, כט). אמנם מדובר בנערה בתולה, ולא בבוגרת, היינו מעל גיל י"ב וחצי, והדין אינו מצוי בימינו. עם זאת ראוי להתבונן בהלכה ובטעמה. כאן לפנינו דוגמה, שמלבד הפיזי הכספי המגיע לנפגע, יש זכות לאותה נערה לדרוש מן העברייני שיישאנה לאשה, ולא יוכל לגרשה כל ימיו. הדבר תלוי בהסכמתה, ולא בהסכמתו, שהרי ייתכן שהיא תתקשה עתה, לאחר האונס, למצוא איש להינשא לו, והיא רשאית לכפות על האונס נישואין, וכך נפסק בשו"ע: "האונס את הבתולה, חייב לישא אותה, ובלבד שהיא ואביה יהיו מרוצים (= רוצים), אפילו היא חגרת אפילו היא סומא, ואפילו היא מוכת שחין"⁶⁴. [בבוגרת יש מצוה מדרבנן, עי' תחומין ד, 429].

וכך אומר ס' החינוך (הוצאת רח"ד שעוועל), מצוה תקמב: "משרשי המצוה כדי ליסר הנבלים מן המעשה הרע הזה, ושלא יהיו בנות ישראל בהפקר, שאם יחשוב האונס למלאת נפשו בה וילך לו, יקל בעיניו לעשות כן פעמים הרבה, אבל אם בדעתו שתהיה קשורה עמו ומוטלת עליו כל ימיו לחייב שאר כסות ועונה, ואפילו אם יקוץ בה לא יהיה לו רשות לגרשה לעולם... יכבוש יצרו וימנע מעשות הנבלה... וגם יש בזה קצת תנחומין אל הענייה המבושת שתשאר עמו לעולם פן יביישנה אחר בדבר הרע שאירע לה, ופקודי ה' ישרים משמחי לב". הרי שיש בדין זה גם הרתעה וגם פיזי ותנחומין ל"קרבת" העבירה. אפשר שיש כאן רעיון חינוכי. אין אדם יכול לבצע עבירה ולהסתלק מן העניין, והוא חייב לחיות עם החטא, ומלבד הצורך בתיקון וכפרה כפי שנ"ל⁶⁵ הוא נדרש כאן לסייע בשיקום ה"קרבת".

דומה, שלעוסקים בתורת הענישה יש בכך חומר למחשבה⁶⁶.

ו. חששות ה"קרבת"

עמדנו על חובתו הדתית-אזרחית של "קרבת" העבירה להתלונן ולהעיד נגד העברייני, כאזרח, כעד, ובעבירת רצח — כ"קרבת" או קרובו (גואל הדם).

אמנם לדאבוננו במציאות של היום אין זה מספיק, אם כי המודעות לחובה זו והבנת טעמה יש בה כדי לסייע ל"קרבת" עבירה מהסס למלא חובתו, ומשום כך יש להחדיר תודעה זו באופנים שונים.

64 ראה משנה כתובות פרק שלישי, לט, א; רמב"ם הל' נערה בתולה פ"א ה"ג; טושו"ע אה"ע סי' קעז, ג. וראה עוד רמב"ם, שם פ"ג ה"ב, דין מוציא שם רע.

65 ראה ליד הערה 17.

66 עוד עבירה אחת, שמצינו בה מעמד מיוחד לקרבת, והוא בעבירת מסית. המסית חבירו לעבוד ע"ז הוא מן העבירות החמורות ביותר, שכן מסיתו מדרך הישר, ולכך מסקנות הלכתיות. כבר בתורה נאמר: "לא תאבה לו ולא תשמע אליו ולא תחוס עיניו ולא תחמל ולא תכסה עליו, כי הרג תהרגנו, ידך תהיה בו בראשונה להמיתו..." (דברים יג, ט-י). פסוק זה נדרש בספרי שם: לא לעזור ולא להציל את המסית, עיי"ש. עכ"פ מן הרמב"ם משמע, כי הלכות אלו נאמרו למוסת דווקא, וז"ל: "מצוה ביד המוסת להורגו (= לבצע פס"ד מוות שהוטל עליו)... ואסור למוסת לאהוב את המסית וכו'". (אולם ראה מנ"ח, מצוה תנח—תנט). כאן ה"קרבת" נפגע רק נפשית, ולא פיסית, אך הוא נדרש להגיב כראוי כלפי המחטיא.

עם זאת יש להתחשב גם בחששות ה„קרבן“, שכן יש שאין הוא מתרשל סתם, אלא הוא חושש להרעת מצבו מחמת יזמתו.

1. שכר עדות

ראשית — טרחה והפסד ממון. אם אין לו אינטרס ממוני בהענשת העבריינין הוא חושב לעצמו, מה לי לטרוח ולהפסיד יום עבודה, ואפילו אקבל שכר מסוים כנגד הפסדי. מנקודת מבט ההלכה לא יקבל אלא שכר בטלה בלבד, בדומה למה שמקובל לפי החוק. אין לתת שכר עדות. אדרבה, נאמר במשנה, שהנוטל שכר להעיד — עדותו בטלה⁶⁷. אדם חייב לקיים מצוות עדות ללא שכר, כמו שחייב אדם לקיים מצוות אחרות, אף כשיש טרחה בדבר, כהשבת אבדה, ללא תמורה.

אמנם הוא זכאי לקבל שכר בטלה תמורת ביטול עבודתו באותו זמן, ולא כאן המקום לבירורו של חישוב זה ולהשוואתו לחישוב החוק⁶⁸. באחד האחרונים מבואר, שאם יש לו טרחה ללכת לביה"ד, יכול הוא ליטול שכר על הליכה זו, שכן אין היא בכלל המצוות⁶⁹.

עכ"פ אין לו לצפות לרווח של כסף ממילוי חובתו.

2. פיצוי מן העבריינין

אמנם במבט ההלכה יש כאן עניין אחר, שיכול להשפיע על ה„קרבן“ אם יעיד או לאו. ברוב העבירות כיום יש לקרבן זכות ממון כלפי העבריינין כתוצאה מן העבירה, אם דמי נזק כנתקף או נשדד, אם דמי בושט בנאנסת וכיוצ"ב. אלא שבמצב המשפטי של היום יודע ה„קרבן“, כי לא יוציא מן העבריינין ממון זה, שדרך כלל הוא סכום עתק שאינו בידו, וזו אחת הסיבות שהקימה החברה את מוסד הביטוח, כשזה מכסה את הפסדו בכל מצב. אמנם המבוטח הרי יפנה אל חברת הביטוח וזיקתו הממונית לעבריינין הולכת ונחלשת. כך, למשל, חק פיצוי נפגעי תאונות דרכים מזכה את הנפגע בפיצוי מן הביטוח ללא קשר לאשמתו של הנהג. אין הנהג חושש אלא מאחריותו הפלילית.

לא באתי לשלול את רעיון הביטוח. אך יש לזכור, כי לרעיון זה שמקל עם ה„קרבנות“ יש מחיר, והוא ניתוק או החלשת הקשר הממוני שבין ה„קרבן“ לתוקפו, ולא כאן המקום לעמוד על בעיה זו בהיקפה. אך לצורך ענייננו יש לציין, שאם מדובר בעבריינין במזיד, יש לשקול את הרווח לעומת ההפסד מנקודת מבט ההלכה. אין סיבה לפטור גנב מתשלום נזקו. התורה אומרת, כי גנב שאין לו לשלם — בניגוד לחייב אחר — נמכר בגנבתו (שמות כב, ב). כיוצ"ב נראה, שאין לשחרר מצית אש או פורץ מדמי נזקו. גם בימינו

67 ראה משנה בכורות פרק רביעי, כט, א. אמנם הטור והשו"ע לא הזכירו הלכה זו, אך היא הובאה ברמ"א חו"מ סי' לד, יח. מכל מקום לכו"ע אסור לקבל שכר עדות, אם כי בדיעבד יש דעות שונות באשר לכשרותה של עדות כזו.

68 ראה תקנות סדר הדין הפלילי, תשל"ד—1974. שם דובר על הוצאות נסיעה ודמי בטלה ולינה; אך לא מעל לסכום קצוב שנקבע שם. אך בדינינו אפשר, שיחרגו דמי בטלה מעבר לסכום קצוב מראש.

69 ראה טו"ז חו"מ, שם.